

KUKA KUUNTELEE KÖYHÄÄ?**Toimenpide-ehdotukset 5.8.2009**

"Numeron voima, sanan valta - kuka kuuntelee köyhää?" -seminaari järjestettiin 10.–11.4.2008. Seminaarissa kohtasivat asianosaiset, sosiaali- ja terveystalon työntekijät ja opiskelijat sekä erilaisilla tutkimusmenetelmillä köyhyyttä ja huono-osaisuutta erittelevät tutkijat. Seminaarin järjestivät Stakes, Elämäntapaliitto sekä Tiede, taide ja köyhä kansa ry.

Seminaarin järjestelyistä vastannut työryhmä koosti keskusteluista sekä osallistujien jälkikäteen lähettämistä kommentteista kymmenen teesiä suomalaisesta köyhyydestä. Teesien teon tiimoilta paljastui, ettei työtä voi jättää tähän, aihetta haluttiin tarkentaa ja nostaa enemmän julkiseen keskusteluun.

Syksyllä 2008 ja keväällä 2009 järjestettiin viisi "Kuka kuuntelee köyhää" -keskustelutilaisuutta. Järjestäjinä tilaisuuksissa olivat Tiede, taide ja köyhä kansa ry, Terveystalon ja hyvinvoinnin laitos (aiemmin Stakes), Elämäntapaliitto ry, Kirkon diakonia ja yhteiskuntatyö, Camera OBS, Helsingin sosiaaliviraston Eteläinen sosiaaliasema, Helsingin Sosiaaliviraston Työhönohjaus ja Suoja-Pirtti ry.

Tilaisuuksien ajankohdat ja aiheet olivat:

15.10.2008	Kuuleeko Sata-komitea köyhää?
10.12.2008	Kuuleeko kukaan yksinelävää köyhää?
11.2.2009	Kuuleeko kukaan, kun köyhä on vammainen?
31.3.2009	Kuka kuuntelee velka-ahdingossa olevaa?
6.5.2009	Onko kaveri jo jätetty?

Tilaisuuksiin osallistui yhteensä noin 250 ihmistä. Tilaisuuksissa virisi moninainen keskustelu muun muassa yksinelävien, vammaisten ja velka-ahdingossa olevien köyhyydestä ja sen erityispiirteistä. Tapahtuman johtoideana oli tuoda tutkijoita, päätöksentekijöitä ja asianosaisia yhteen ja saada erityisesti asianosaisten ääni kuuluviin. Keskustelutarjan anti on ollut nimenomaan siinä, että asianosaiset ovat olleet mukana suunnittelemassa tilaisuuksia ja puhumassa niissä alustajina ja yleisönä. Keskustelu on muodostunut monipuolisemmaksi ja varmasti myös konkreettisemmaksi, kun äänessä ovat päättäjien, tutkijoiden ja asian parissa työskentelevien lisäksi olleet päätösten ja toimenpiteiden kohteet, ihmiset.

Useat tilaisuuksista ovat tarjonneet tausta-aineistoa median käyttöön ja keskustelutarjan aiheet ovatkin näkyneet julkisessa keskustelussa. Olemme koonneet tähän muistioon keskustelutilaisuuksien pohjalta syntyneitä toimenpide-ehdotuksia köyhyyden vähentämiseksi. Aiheet ovat siis nousseet tilaisuuksista käydystä keskustelusta ja niitä on työstetty yhdessä tilaisuuksiin osallistuneiden kanssa. Osa tilaisuuksiin osallistuneista on kommentoinut teesejä sähköisesti tai ollut paikalla kahdessa teesien muokkaamistilaisuudessa (9.6. Paavalin kirkossa ja 16.6. Stakes-talossa) tai 13.6 "Vapaus valita toisin -seminaarissa" Helsingissä.

Toimenpide-ehdotukset eivät ole toimenpideohjelma, joka tulisi sellaisenaan toteuttaa. Aina voi tehdä isompia tai pienempiä asioita ahdingossa olevien ihmisten tilanteen parantamiseksi. Osa ehdotuksista on poleemisia, joista kaikista ei verkostossakaan olla samaa mieltä. Uskomme kuitenkin, että jokainen niistä voi toimia lähtökohtina uudelle toiminnalle köyhyyden ja huono-osaisuuden vähentämiseksi.

1. Köyhän ääni kuuluvaksi julkisessa keskustelussa ja päätöksenteossa

- Köyhyyttä kokevien tilannetta on tutkittava monipuolisesti eri elämäntilanteissa: erityisesti on saatava tietoa yhden tulonsaajan talouksista, epätyypillisissä työsuhteissa olevista sekä pitkään köyhänä olleiden tilanteesta, koska erityisesti heidän tilanteensa on vaikeutunut.
- Asianosaiset ja asiantuntijat on otettava entistä varhaisemmassa vaiheessa kuultaviksi, jotta päättäjät voivat perustaa päätöksensä oikeaan tietoon.
- Perustetaan esimerkiksi Suomi24-sivustoille Kuka kuuntelee köyhää? -tilaisuuksien keskustelupalsta, jossa voidaan tilaisuuden jälkeen jatkaa keskustelua. Keskustelupalsta voisi olla myös ituna riippumattomalle Kuka kuuntelee köyhää -verkkolehdele, jossa käytäisiin keskustelua köyhien ihmisten kokemuksista sekä ajankohtaisista sosiaalipoliittisista asioista.

Sosiaalipoliittisia muutoksia ei voida tehdä järkevästi, ellei päättäjillä ole tietoa köyhyyttä kokevien tilanteesta. Tätä tietoa päättäjät saavat kuuntelemalla asianosaisia ja asiantuntijoita jo päätöksenteon alkumetreillä.

Kansalaisilla on oikeus köyhyyttä kokevien kokemusten kuulemiseen, tutkimustietoon ja avoimeen keskusteluun, jotta he voivat perustaa mielipiteensä nykyisestä sosiaalipolitiikasta oikeaan tietoon eikä pelkästään mielikuviin.

Vaikeissa tilanteissa elävillä ihmisillä ei ole riittävästi mahdollisuuksia tuoda kokemuksiansa julkiseen keskusteluun. Kansalaisen tyytyväisyys nousee, kun hänellä on tunne omasta vaikuttavuudestaan tai merkityksellisyydestään. Keskustelupalsta ja mahdollinen verkkolehti auttavat saamaan köyhän ääneen kuuluvaksi. Lisäksi ne toimivat tietolähteinä ja -pankkeina medialle. Verkkolehdeillä on toimittaja, mutta asianosaiset tuottavat itse materiaalin.

2. Perusturvan parantamista ei saa siirtää taas kerran

- SATA-komitean ehdottama takuueläke on askel eteenpäin. Myös muuta vähimmäisturvaa on kehitettävä samaan suuntaan esimerkiksi tulotakuujärjestelmällä.
- Toimeentulotuen Kela-siirto voidaan toteuttaa vain, jos siihen liittyvät monet ongelmat kuten Kelan maksatuksen hitaus ja joustamattomuus sekä kuntien sosiaalityön riittävien voimavarojen turvaaminen voidaan ratkaista. Tällä hetkellä sellaista varmuutta ei näistä ongelmakohtista ole.

- Pitkällä aikavälillä on saatava aikaan riittävä perustulo, joka vapauttaa voimavaroja ja edistää yksilön edellytyksiä kohentaa elintasaan palkkatyöllä tai toimia kansalaisina yleishyödyllisten asioiden edistämiseksi.
- Verottoman tulon alarajaa on nostettava 6 600 euroon vuodessa.
- Pitkäaikaistyöttömien tilanteen parantamiseksi on laadittava henkilökohtaisesti räätälöityjä ohjelmia, jotka eivät perustu ainoastaan rangaistuksiin, vaan sisältävät myös houkuttimia. Suunnittelutyöhön on otettava mukaan asianomaiset aidosti tasaveroisina yhteistyökumppaneina.
- Perusoikeuksien toteutumisen turvaamiseksi tulee luoda seuranta-järjestelmä.
- Lapsilisiä ei tulisi huomioida toimeentulotukilaskelmissa tuloina. Lapsilisien maksamista pitäisi jatkaa täysi-ikäistymiseen saakka.

Palkkatyö ei ole riittävä ja ainoa ratkaisuvaihtoehto sirpaloituvien työurien ja työmarkkinoiden maailmassa. Kuinka kauan meillä on ylipäänsä varaa ylläpitää yhteiskuntaa, jossa työelämästä syrjäytyminen syrjäyttää myös muilla elämänalueilla?

3. Velkatilanteisiin tulee saada kohtuullisia ratkaisuja

- Talous- ja velkaneuvonnan määrärahoja tulee lisätä suhteessa yhteiskunnan velanantajille antamaan tukeen (esim. ulosottotoimi).
- Resursseja tulee ohjata kolmannelle sektorille, joka antaa vertaistukea ja kannustaa ihmisiä hakemaan apua. Tarvitaan kuuntelijoita sekä matalan kynnyksen paikkoja riittävän varhaiselle talousneuvonnalle.
- Pitää selvittää, voiko yliaikakoron perimiselle asettaa määräaika ja vanha akordilaki saattaa uudelleen voimaan.
- Tulee käynnistää selvitystyö henkilökohtaisen konkurssin mahdollisuudesta myös Suomessa.
- Velkajärjestelylakia tulee kehittää kohtuullisemmaksi ja selkeämmäksi. Velkajärjestelyn päättymisen on tehtävä selkeäksi, velkajärjestelyn kesto tulee olla nykyistä lyhyempi (kolme vuotta) ja lisäsuoritusvelvollisuus tulee poistaa.
- Maksuhäiriörekisteristä tulee päästä pois heti kun velat on maksettu.

- Vapaaehtoista sopimista ja muita velkajärjestelyä kevyempien keinojen käyttöä tulee lisätä, mihin nykyinen lainsäädäntö tarjoaa mahdollisuuksia – jos tahtoa löytyy.
- Rahoituslaitosten valvontaa tarvitaan viranomaistaho, joka valvoo niiden velanantoa, finanssi- ja perintätoimien oikeellisuutta sekä varmistaa oikeusturvan toteutumisen nykyistä paremmin myös heikommassa asemassa olevien kohdalla. On valvottava paremmin muun muassa sitä, miten realisoitu vakuus tilitetään velanmaksuun.
- Asuntoluotoissa velan vakuutena olevan asunnon vakuusarvon tulee riittää velanmaksuksi silloin, kun asunnon arvo on alentunut ilman velallisen omaa syytä.
- Pikaluottojen myöntämistä tulee säännellä nykyistä vahvemmin ja niistä aiheutuvien ongelmien ratkaisuihin tulee suosia nopeita keinoja.

4. Syrjäytymisestä osallisuuteen – vammaisten köyhyys

- Sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksujen takia napanuora toimeentulotukeen ei monen vammaisen ihmisen kohdalla katkea. Jos asiakasmaksujen maksukatot yhdistetään yhdeksi, on varottava, ettei synny uutta maksuloukkoa ja tosiasiallisesti itse maksettavat kulut nousevat (esim. korkeat matkakulut Kelan SV- ja kuntoutusmatkoissa).
- Onko järkevä periä köyhimmiltä ollenkaan asiakasmaksua? Asiakasmaksulaissa olevaa pykälää maksun huojentamisesta tai perimättä jättämisestä tulee vahvistaa. Vammaisuuksia ei saa samalla madaltaa, koska siten ollaan entisessä suossa.
- Osallistumisen oikeus (participation) tulee taata: Vammaisen, vaikka hän olisi eläkkeellä, osallistuminen työelämään lisää verokertymää.
- Täyttä kansaneläkettä saavien kohdalla on vuodesta 2002 ollut voimassa oikeus ansaita 588,66 euroa kuukaudessa. Se tulee nostaa vähintään 700 euroon ja sitoa ansioraja elinkustannusindeksiin. Lisäksi tulee taata oikeus tienata ansioraja vuositulona, kuten opiskelijat, nykyisen kuukausitulon sijasta.
- Kansaneläkettä saavat vammaiset ihmiset tulee huomioida omana ryhmänään eläkkeen ja palkan yhteensovittamislakeja uudistettaessa.
- On ymmärrettävä vammaisuuden tuomat erityiskulut ja erityispiirteet osana elämää ja saatava niihin tarpeen mukaiset tuet. Tämän ja muiden asioiden käsittelyyn on jo suunnitteluvaiheessa otettava

vammaisjärjestöt asiantuntijaorganisaatioina entistä enemmän mukaan.

- Ilman positiivista erityiskohtelua vammaiset joutuvat sekä suoraan, että välillisesti syrjityiksi.
- Tarvitaan todellisia tekoja vammaisten työnsaannin parantamiseksi.

Mikäli vammaisen henkilö ei vaikean vammansa vuoksi milloinkaan työllisty, joutuu hän elämään koko elämänsä perustulon, lähinnä täyden kansaneläkkeen varassa (584,13 €/kk). Mahdollisuus itsenäisyyteen, itsemääräämisoikeuteen ja perheen perustamiseen kapenee tässä tilanteessa jyrkästi.

20-vuotiaana eläkkeelle jäävällä henkilöllä syntyy eräänlainen kumulointisefekti, köyhyys, vammaisuus, osattomuus ja syrjäytyminen yhdistyvät saman henkilön kohdalla yhä uudelleen.

Kaikkein köyhimmät eivät aina voi käyttää edes maksuttomia terveyspalveluja. Erityisongelmana vammaisilla ja pitkäaikaissairailta ovat lääke- ja muut kulut, joilla voi taata vasta välittömän hengissä pysymisen.

5. Yksineläviä ei saa sivuuttaa

- Yleiseen asumistukeen oikeuttavia neliönormeja tulee nostaa yksinasuvilla työikäisillä ainakin 10 m²:llä. Näin tulee mahdolliseksi asuminen kaksioissa, joissa on monilla alueilla lähes sama hinta kuin yksiöissä. Kriisitilanteissa ahtaat neliörajat eivät aiheuttaisi niin paljon omakustannusosuutta tai aiheuttaisi kallista muuttoa ja takuuvuokravelkaa. Asuminen ja sen kustannukset ovat yksin asuvin kohdalla erittäin tärkeä asia.
- Ehkäisevän toimeentulotuen käyttö on saatava laajemmaksi ja koskemaan myös yksineläviä. Vaihtoehtona voisi olla uusi bonuskuukausijärjestelmä (saisi vähän enemmän rahaa), jolloin pitkään toimeentulotuella tai peruspäivärahalla tai työmarkkinatuella ollut ihminen voisi esim. suunnitella ostavansa vaatteita tai matkustaa katsumaa vanhempiaan, jotka asuvat toisella puolella Suomea.
- Verokohtelu tulee saada oikeudenmukaiseksi. Esim. työasuntovähennyksen tulee kohdentua kaikille ja nyt suunniteltu mediamaksu, joka suosii kahden aikuisen talouksia, tulee muuttaa henkilökohtaiseksi veroksi.
- Perhe-eläkejärjestelmä tulee poistaa eläkeläisiltä ja rakentaa oikeudenmukaisempi järjestelmä yksin asuvan eläkeläisen lisästä.
- Perustetaan yksinelävien neuvola.

- Toimeentulotuen asiakkaana oleville yksineläville on hädän tapahtuttua turvattava asunto samoin kuin perheasiakkaille turvataan.
- Asunnottomat ovat lähes kaikki yksineläviä. Asunnottomuus on poistettava.
- Yksinelävien elinkustannukset ovat korkeammat. Yksinelävien elinkustannuksia tulisi pyrkiä tasoittamaan vaikkapa verohelpotuksin.
- Palvelujärjestelmissä tulisi kiinnittää huomiota erityisesti yksinelävien sosiaalisen tuen puutteisiin ja tarpeeseen.

6. Työvoimapalvelut yhdeltä luukulta, kaikille

- Työvoimapolitiikkaa tulee muuttaa aktivoinnista tukevan työtteen suuntaan. Toisiko Sosiaalisen muutostyön malli tai laajempi työpa-jatoiminta jotain uutta?
- Osa-aikatyö kannattavammaksi.
- Lainsäädäntöä on muutettava niin, että kaikki, mukaan lukien kaikkein vaikeimmin työllistyvät, saavat palvelunsa TE-keskuksista. Vaikeimmin työllistettäviä ei saa vain siirtää seuraavaan virastoon paperihakemusasiakkaaksi, vaan on huolehdittava erityisesti heistä.
- Soviteltua tukea tulee saada vähemmällä byrokratialla.
- Asianosaiset, kuten työttömien järjestöt ja vammaisjärjestöt, on saatava mukaan lakien, asetusten ja määräysten muutosprosesseihin jo suunnitteluvaiheessa. Mukaan valmisteluun tulisi saada myös sosiaalivirastot ja Kela – ei sanelupolitiikkaa.
- Positiivinen suosiminen on saatava mahdolliseksi ja sitä on myös pidettävä esillä.
- Selkokieliset lomakkeet, ohjeet ja asiakirjat on otettava käyttöön.
- Konkurssin tehneille parempi mahdollisuus päästä tukien piiriin ja uuteen alkuun elämässä.
- Kiinnitetään enemmän huomioita tuelta töihin siirtyviin, jotta tuki ei tipu heti pois, jos työllistyy.

- Aktiivisen sosiaalipolitiikan aktivoinnin kohteena näyttää viime kädessä aina olevan yksityinen ihminen. Se näkyy niin sosiaalityössä kuin työvoimapalveluissa. Suurempi tarve olisi kuitenkin aktivoida työmarkkinoita ja palvelujärjestelmää. Aitoa muutostahtoa kehiin!
- Palvelujärjestelmän ei pidä toimia työttömyysturvan katkaisujärjestelmänä, vaan palvelujärjestelmän sisällä pitää olla vaihtoehtoja, liikkumavaraa ja aidosti huomioida yksilöllisiä ja luovia ratkaisuja ilman yksityiseen ihmiseen kohdistuvia rangaistuksia (esim. etuuden menettämisiä). Tämä edellyttää, että myös hallintokuntien välillä on joustavuutta.

7. Riittävä terveydenhuolto on turvattava kaikille

- Terveydenhuollon palvelumaksuja on alennettava ja ne on poistettava kokonaan perusterveydenhuollosta. Palvelumaksujen kohtuullistamisesta tulee tehdä vakiintunut käytäntö köyhyysrajan alapuolella elävien henkilöiden kohdalla.
- Terveydenhuollon maksukattoja uudistettaessa lääkkeiden omavastuun, terveydenhuollon palvelumaksujen sekä terveydenhuoltoon liittyvien matkakulujen maksukatto on madallettava pohjoismaiselle tasolle. Maksukatton kertymiseen liittyvää tiedonkulkua on nopeutettava niin, että potilas ei joudu maksamaan palveluistaan maksukatton ylityttyä.
- Mielenterveyden avopalveluiden saatavuutta on parannettava ja julkisen sektorin on ryhdyttävä tarjoamaan myös psykoterapiapalveluita kuten ennen 1990-lukua. Julkisin varoin tuetun psykoterapian on oltava muidenkin kuin KELAn kuntoutustukeen oikeutettujen ulottuvilla.
- Pitkäaikaistyöttömien eläkemahdollisuuksien selvittäminen (ns. ELMA-projekti) on vakiinnutettava osaksi palvelujärjestelmää koko maassa. Työkyvyttömyyseläkkeestä päätettäessä on annettava riittävä painoarvo asianmukaiselle työkokeilulle ja asiakkaan toimintakyvyn kokonaisvaltaiselle sosiaalilääketieteelliselle arviolle.
- Lasten ja nuorten mielenterveysongelmia ehkäiseviä palveluja on kehitettävä laaja-alaisesti ja voimavaroja on lisättävä. Tämä pitää sisällään äitiys- ja lastenneuvolapalvelut, kouluterveydenhuollon, yhteistyön sosiaalitoimen palveluiden kanssa sekä lasten ja nuorten harrastus- ja kulttuuripalvelut.

8. Hyvinvointi- ja terveyseroja on kavennettava

- Kuntien tulee ottaa vastuuta kansanterveystyön ja terveyden edistämisen toteuttamisesta paikallistasolla. Kuntien tulee määrätä terveyden edistämisen vastuuhenkilöt sekä suunnitella ehkäisevän työn toimintaa kokonaisuutena. Toiminnalle tulee taata riittävät resurssit. Terveyden edistämistoimien konkreettisen toteutumista ja vaikuttavuutta tulee arvioida etenkin terveyserojen kaventamisen näkökulmasta.
- Julkisin varoin (kunnat, ministeriöt ja RAY) tuettua terveyden edistämistyötä tulee kohdentaa erityisesti alempiin sosioekonomisiin ryhmiin, joiden terveydentila on muuta väestöä heikompi ja elämäntavat usein terveyden kannalta haitallisempia.

Korkeamman sosioekonomisen aseman mukanaan tuoma aineellinen, kulttuurillinen ja sosiaalinen pääoma antaa voimavaroja epäterveellisten elintapojen vastustamiseen. Yksilöille on vastuu itsestään, mutta olennaisempaa on se, missä määrin yksilöillä on vastuu alhaisista taloudellisista ja sosiaalisista resursseistaan.

Terveyserojen kaventamisessa perheiden ja yksilöiden tukemisen lisäksi huomio tulee kiinnittää kaikkiin niihin rakenteellisiin ja kulttuurillisiin tekijöihin, jotka vähentävät väestöryhmien eriarvoisuutta ja mahdollistavat terveellisten elämäntapavalintojen tekemisen. Terveyden sosiaaliset määrittäjät tulee pitää väestön terveyserojen kaventamisen keskeisenä lähtökohtana.

9. Sosiaalipalvelut eivät saa sisältää syrjäyttäviä elementtejä

- Sosiaalipalveluista tulee tiedottaa: kunnallisista palveluista on tehtävä selkokielisten opaslehtiset (kuten Kelalla tai esimerkiksi pienten lasten neuvolapalveluissa on). Asiakkaille on tarjottava tarpeidenmukaisia palveluita. Tilanne ei saa olla se, että palveluita saa vain, jos niitä osaa vaatia.
- Lomakkeet selkokielistiksi.
- Asiakasta tulee kunnioittaa. "Kyykyttämisen kulttuurin" tulee loppua. Ainoa keino auttaa yksilöä pärjäämään on hänen tukemisensa.
- Turha rankaiseminen (esimerkiksi vajaatyökykyisen) tulee lopettaa.
- Esimerkiksi vaikeasti työllistyviä ihmisiä siirretään helposti yhdeltä taholta toiselle. Siirtymisten aikana hukkuu asiakkaan tietoja, mikä johtaa tehottomuuteen. Palvelut tulee järjestää niin, että ne ovat koordinoitavissa.

- Työhön pakottaminen, kuten kuntouttava työtoiminta tai muu palkaton työ eivät saa olla ehto sosiaalipalvelujen saamiselle, ellei pystytä tarjoamaan työtä, josta saa riittävän toimentulon.
- Asiakkaalle pitää tarjota mahdollisuus valittaa epäasiallisesta kohtelusta tai sosiaalipalvelujen laiminlyönnistä.

10. Kaveria ei jätetä

- Hyvinvointivaltion yhteisöllisiä rakenteita, kuten ilmaista koulutusta ja kaikkien lasten oikeutta laadukkaaseen ja sosiaalisia taitoja vahvistavaan päivähoitoon, ei voi eikä pidä yrittääkään korvata "yhteisöllisyydellä". Yhteisvastuuta tarvitaan aina, ei vain kriisiaikoina.
- Arkipäivän rasistisiin ilmiöihin voi yksittäinen ihminenkin puuttua, se on osa kaikille mahdollisen yhteiskunnan rakentamista.
- Naapurisuvaitsevaisuus arvoonsa, viranomaisten ja kansalaisten on puututtava välittömästi "ei minun takapihalleni" -ilmiöön.
- Yhteiskunnan ei pidä tukea lyhytnäköiseen ahneuteen perustuvaa kvartaalitaloutta, ja sitä voi vastustaa myös omilla sosiaaliseen ja ympäristön kestävyys perustuvilla valinnoilla. Ihmisen mittainen "kvartaali" ei ole neljännesvuosi vaan neljännesvuosisata!

Pohjoismaista hyvinvointivaltiota ei tule purkaa vaan pikemmin vahvistaa, sillä se on paras tuki myös arkipäivän yhteisöille.

Se on "tuntemattomien huolenpitoa tuntemattomista".